

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

КОВАЛЬОВ АРТЕМ ВАДИМОВИЧ

УДК 341.171+342.7+342.95

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
З ПРАВ ТА СВОБОД ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.11- міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

КИЇВ – 2024

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному авіаційному університеті Міністерства освіти і науки України (м. Київ)

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Камінська Наталія Василівна,
Національний авіаційний університет (м. Київ),
професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
Базов Віктор Петрович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України (м. Київ),
професор кафедри міжнародного права та
порівняльного правознавства;

кандидат юридичних наук,
Переверзєва Ольга Сергіївна,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України (м. Київ),
старший науковий співробітник відділу
міжнародного права та права Європейського
Союзу

Захист дисертації відбудеться «21» березня 2024 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.062.21 у Національному авіаційному університеті Міністерства освіти і науки України за адресою: 03058, м. Київ, проспект Любомира Гузара, 1, корпус 1, ауд. 334.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного авіаційного університету за адресою: 03058, м. Київ, проспект Любомира Гузара, 1 та на сайті Національного авіаційного університету: <https://er.nau.edu.ua/>

Автореферат розіслано «21» лютого 2024 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
к.ю.н., доцент

Аліна ЗАМУЛА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Тенденції розвитку міжнародної правотворчості на універсальному і регіональних рівнях свідчать, що із середини ХХ століття права людини становлять один з ключових об'єктів міжнародно-правового регулювання. Закономірним стало створення і забезпечення функціонування належних інституцій і процедур, завданням яких є імплементація міжнародних стандартів прав людини, відповідних зобов'язань держав, міжнародних організацій тощо. З проголошенням незалежності України розпочались демократичні реформи, завданням яких з-поміж іншого було визначено впровадження європейських і загальноцивілізаційних цінностей, приведення нормативно-правової бази України у відповідність до міжнародно-правових стандартів у сфері забезпечення прав засуджених та інших вразливих категорій осіб, реформування системи органів та установ виконання покарань і т.д. Знаковим видається закріплення у Конституції України саме системи забезпечення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, спрямованої на виконання згаданих зобов'язань і цінностей. Однак постає низка питань щодо дієвості й доступності механізмів їх реалізації, належної деталізації у галузевому законодавстві й правозастосовної практики.

Протягом тривалого часу спостерігається диференціація правового статусу окремих категорій населення, що відображено у міжнародно-правових актах і національному законодавстві держав, у тому числі України. Це стосується прав і свобод засуджених, гарантій їх реалізації і захисту. Вагомий внесок у розробку, прийняття і реалізацію міжнародно-правових стандартів прав і свобод засуджених таких міжнародних організацій як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Рада Європи та ін., знаковим стало створення і функціонування Комітету проти катувань ООН, Європейського комітету з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню; Європейського комітету з проблем злочинності, Європейського комітету з соціальних прав і т.д. Водночас практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) засвідчує недостатність прогресу у вирішенні питань покращення умов тримання, порушення прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (ЄКПЛ) і Протоколами до неї (зокрема, рішення у справах «Сукачов проти України» 2020 р., «Петухов проти України (№2)» 2019 р., «Полторацький проти України» 2003 р. та ін.). Очевидними є значні прогалини і суперечності у національному законодавстві України щодо ефективних засобів юридичного захисту засуджених, їх прав і свобод, неналежна відповідність інфраструктури пенітенціарної системи міжнародним стандартам, міжнародно-правовим зобов'язанням України як до повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, так і після.

На ці аспекти неодноразово звертали увагу дослідники, а саме представники різних галузей юридичної науки (міжнародного права, теорії держави і права, конституційного права, кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, адміністративного права і т.д.), економічної, психологічної, політичної та інших наук. Тобто теоретичною базою дослідження можна визначити праці українських і зарубіжних фахівців, зокрема, В. Антипенка, Б. Бабіна, В. Базова, М. Баймуратова, Є. Бараша, С. Бароуз, С. Білоцького, І. Богатирьова,

М. Буроменського, В. Василевича, Ю. Волошина, Р. Вормслі, К. Гайнріха, А. Галая, М. Гнатовського, Д. Говарда, С. Гречанюка, О. Гритенко, А. Грушицького, В. Демиденка, В. Денисова, О. Джужі, І. Жук, А. Замули, О. Іванькова, Ю. Кернякевич-Танасійчук, В. Кирилук, О. Колба, В. Кононенко, В. Конопельського, А. Кориневича, М. Костицького, Б. Кофмана, В. Кубальського, І. Кушнір, С. Лінгвістон, А. Мацка, М. Микієвича, Л. Наливайко, І. Нуруллаєва, А. Олійника, Л.Оніки, А. Осауленка, О. Почанської, О. Переверзевої, М. Пожидаєвої, М. Пузирьова, Г. Радова, А. Рейно, М. Романова, Н. Родлі, М. де Сальвіа, Т. Сироїд, О. Скрипнюка, Д. Сміта, А. Степанюка, М. Супруна, Л. Тимченка, Д. Тихомирова, Ю. Толстенко, В. Фатхутдінова, Е. Феррі, Н. Шаптали, О. Шкути, О. Шпакович, Є. Щербань, Д. Ягунова, І. Яковець, М. Яцишина та ін.

З огляду на багатомірність досліджуваних питань, все ж таки залишається потреба ґрунтовного вивчення специфіки забезпечення прав та свобод засуджених, зокрема, у розрізі окремих прав та свобод, їх гарантій, інституційних механізмів і процедур забезпечення, а також форм і способів імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених у національні правові системи, здійснення порівняльно-правових і прикладних наукових розвідок у даному напрямі. Це власне зумовлює актуальність даного дослідження, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, активізації євроінтеграційного та євроатлантичного курсу України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідних тем Інституту законодавства Верховної Ради України «Проблеми правового забезпечення виконання Україною міжнародних зобов'язань» (номер державної реєстрації 0111U000578) та «Правові механізми інтеграції України до європейського правового простору» (номер державної реєстрації 0111U000579), «Стратегія розвитку законодавства України» (номер державної реєстрації 0103U007975); «Організація моніторингу ефективності законодавства та прогнозування наслідків його застосування» (номер державної реєстрації 0104U006941), а також науково-дослідної теми «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (номер державної реєстрації 69-2021/150106) факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Положення дисертації спрямовані на реалізацію Конституції України від 28.06.1996 р., Кримінально-виконавчого кодексу України від 11 липня 2003 року № 1129-IV, Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» від 23.06.2005 № 2713-IV; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, визначених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року №722/2019; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 366-р від 14 квітня 2021 р.; Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. та ін.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертації є комплексне дослідження теоретичних і практичних проблем імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених, а також обґрунтування на цій основі положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення даного процесу в Україні, належного забезпечення прав та свобод засуджених.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку і вирішення таких завдань:

- визначити існуючу джерельну базу і методологічний інструментарій дослідження;
- охарактеризувати поняттєво-категорійний апарат дослідження прав та свобод засуджених, імплементації міжнародно-правових зобов'язань;
- проаналізувати еволюцію й особливості міжнародно-правового регулювання прав та свобод засуджених на універсальному і регіональному європейському рівнях;
- систематизувати існуючі міжнародно-правові стандарти з прав та свобод засуджених, здійснити їх типологізацію;
- охарактеризувати конвенційні та інші міжнародно-правові зобов'язання з прав та свобод засуджених перед Радою Європи;
- обґрунтувати роль і значення Парламентської Асамблеї і Комітету Міністрів Ради Європи у забезпеченні прав та свобод засуджених;
- узагальнити практику Європейського суду з прав людини у сфері виконання зобов'язань України з прав та свобод засуджених;
- простежити динаміку становлення і розвитку організаційно-правових засад пенітенціарної системи в Україні та деяких інших державах;
- з'ясувати відповідність національного законодавства з прав та свобод засуджених міжнародно-правовим зобов'язанням України;
- окреслити проблеми ефективності процесу імплементації Україною міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених, перспективи удосконалення забезпечення прав і свобод засуджених в Україні на сучасному етапі.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, явища, процеси, інститути, доктрини, теорії, механізми, пов'язані з розробкою і реалізацією міжнародних стандартів захисту прав та свобод засуджених, а також імплементації відповідних міжнародно-правових зобов'язань України.

Предметом дисертаційного дослідження є імплементація міжнародно-правових зобов'язань з захисту прав та свобод засуджених в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-правових методів наукового пізнання. Дані методи обґрунтовані з урахуванням поставленої мети і завдань роботи, специфіки її предмета й об'єкта. Так, за допомогою *діалектичного методу* розкрито становлення джерельної бази дослідження, а саме доктринальної і міжнародно-правової, еволюційного розвитку міжнародно-правових стандартів з прав та свобод засуджених, відповідних конвенційних та інших міжнародно-правових зобов'язань України перед Радою

Європи (підрозділи 1.1,1.2). *Історико-правовий метод* дозволив розкрити особливості такого розвитку на різних історичних етапах, у т.ч. під час вступу України до Ради Європи, співробітництва з її органами з питань захисту прав та свобод засуджених, а також специфіку становлення організаційно-правових засад сучасної пенітенціарної системи України (розділ 1, підрозділ 3.1). *Формально-юридичний і метод техніко-юридичного аналізу* дали можливість визначити основні поняття і категорії даного дослідження, з'ясувати техніко-юридичні й нормативні аспекти міжнародних стандартів захисту прав та свобод засуджених, європейської системи захисту прав і свобод засуджених, імплементації відповідних міжнародно-правових зобов'язань України, європейської пенітенціарної політики (розділи 1-2, підрозділи 3.1-3.2). *Логіко-юридичний, гносеологічний і герменевтичний методи* застосовано з метою з'ясування змісту рішень інституційних та інших органів Ради Європи щодо забезпечення прав та свобод засуджених, практики ЄСПЛ у сфері виконання зобов'язань України з прав і свобод засуджених (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2).

Слід виокремити значення *порівняльно-правового методу і компаративістського підходу* дослідження для співставлення практики окремих держав, міжнародних організацій щодо забезпечення прав та свобод засуджених, імплементації міжнародно-правових стандартів на універсальному, регіональному і національному рівнях, організації функціонування сучасних пенітенціарних систем (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 3.1). У свою чергу, *методи системного і структурно-функціонального аналізу* дали можливість системно дослідити існуючі міжнародні стандарти захисту прав та свобод засуджених, здійснити їх типологізацію, узагальнити відповідні міжнародно-правові зобов'язання України у даному напрямі, (підрозділи 2.2, 2.3, 3.2, 3.3). *Методи стратегування,*

правового моделювання і прогнозування використано для критичного вивчення правових актів міжнародного і національного рівнів, виокремлення на цій основі проблем забезпечення прав та свобод засуджених, імплементації міжнародно-правових зобов'язань України, а також задля формулювання пропозицій з удосконалення законодавчої основи, інституційного механізму імплементації Україною міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених, розвитку європейської системи захисту прав і свобод засуджених, міжнародної і європейської кримінології, пенології, сучасної пенітенціарної системи України, форм міжнародного співробітництва в пенітенціарній сфері (підрозділи 3.2, 3.3). Цьому сприяли й інші методи – антропологічний, синергетичний, аксіологічний, феноменологічний, соціологічний, статистичний тощо, а також філософсько-світоглядні підходи і методологічні принципи (плюралізму, системності, всебічності, об'єктивності, історизму, детермінізму, міждисциплінарності, комплексності й т.д.). За результатами їх використання викладено узагальнюючі положення, висновки і пропозиції з досліджуваної проблематики.

Нормативну основу дисертації становлять Конституція України, законодавство України і деяких зарубіжних держав з питань захисту прав та свобод засуджених, міжнародно-правові акти ООН, Ради Європи, інших міжнародних організацій. *Інформаційною та емпіричною основою роботи є*

аналітичні матеріали, енциклопедичні й довідкові видання, дослідження українських і міжнародних експертів, результати моніторингової діяльності, наукові періодичні видання, публіцистика тощо.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що у роботі здійснено вирішення нової науково-прикладної проблематики імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених. На основі концептуалізації європейської системи захисту прав і свобод засуджених, національної моделі імплементації міжнародно-правових стандартів прав і свобод засуджених, сформульовано наукові положення, пропозиції і рекомендації стосовно удосконалення імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні в сучасних умовах, реформування пенітенціарної системи, належного забезпечення прав та свобод засуджених.

За результатами дисертаційного дослідження отримано такі нові наукові результати:

вперше:

- розроблено авторську концепцію європейської системи захисту прав і свобод засуджених, що становить комплексне явище, засноване на міжнародній системі захисту прав і свобод засуджених, реалізується на європейському рівні за допомогою договірно-правового та інституційного механізмів;

- обґрунтовано національну модель імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні, її нормативно-правову, організаційно-управлінську, предметно-функціональну та інші складові;

- виокремлено тенденції і закономірності становлення й розвитку європейської пенітенціарної політики, з урахуванням процесів глобалізації, європейської та євроатлантичної інтеграції, а також впливу на формування і реалізацію національної пенітенціарної політики;

- обґрунтовано доцільність запровадження інститутів пенітенціарного омбудсмена, пенітенціарної медіації, забезпечення пенітенціарної безпеки, особливо в умовах правового режиму воєнного стану та післявоєнного розвитку;

- узагальнено значення прецедентної практики Європейського суду з прав людини, діяльності Європейського комітету з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню, Європейського комітету з проблем злочинності, Європейського комітету з соціальних прав для європейської системи захисту прав і свобод засуджених, імплементації міжнародно-правових зобов'язань у даній сфері;

удосконалено:

- методологічний інструментарій дослідження імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні;

- загальнотеоретичні характеристики поняття, способів, форм і видів імплементації норм і принципів міжнародного права;

- системний аналіз існуючих міжнародно-правових актів універсального і регіонального рівнів, національних нормативно-правових актів України з питань прав і свобод засуджених, визначено міжгалузеву природу міжнародно-правових зобов'язань України, держав-членів Ради Європи і Європейського Союзу, деяких інших зарубіжних держав щодо прав і свобод засуджених;

– типологізацію прав і свобод засуджених, відповідних міжнародно-правових стандартів, а також принципів (загальних і спеціальних) і систему гарантій захисту (міжнародного, регіонального, наднаціонального і національних рівнів) прав і свобод засуджених;

– поняття міжнародно-правового статусу засуджених, його структурну характеристику, співвідношення з міжнародно-правовим статусом людини і громадянина;

– форми і методи роботи уповноважених органів, організацій на здійснення імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених, їх взаємодії з громадянським суспільством, національними і міжнародними експертами;

– напрями і способи адаптації конституційного, адміністративного, трудового, освітнього, медичного, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства України до Європейських пенітенціарних правил та інших стандартів;

– пропозиції щодо активізації міжнародної правотворчості універсального, регіонального, наднаціонального рівнів з питань забезпечення прав і свобод засуджених;

– положення щодо підвищення ефективності роботи пенітенціарної системи, інших органів та установ Міністерства юстиції України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, забезпечення їх координації та взаємодії, з урахуванням кращих європейських та інших зарубіжних практик;

– форми і напрями здійснення громадського контролю під час усіх складових процесу виправлення та ресоціалізації засуджених, міжнародного і громадського моніторингу, а також підбору, підготовки, навчання і підвищення кваліфікації персоналу органів і установ пенітенціарної системи;

отримали подальший розвиток:

– значення і роль міжнародних організацій (ООН, Ради Європи та інших) у створенні й реалізації міжнародно-правових стандартів з прав та свобод засуджених, міжнародного співробітництва у даному напрямі;

– контрольні, превентивні, конвенційні, судові і позасудові процедури забезпечення прав та свобод засуджених;

– пропозиції щодо удосконалення порядку подання звернень і скарг у випадку порушення прав і свобод засуджених; забезпечення їх доступності і результативності розгляду;

– концептуальні підходи стосовно становлення і розвитку європейської пенітенціарної традиції, міжнародної і європейської кримінології, пенології, ювенальної пенології;

– положення стосовно недопущення дискримінації за будь-якими ознаками і забезпечення гендерної рівності під час підбору, підготовки, діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи;

– ідеї соціалізації засуджених під час відбування покарання, ресоціалізації і реінтеграції після звільнення, підвищення їх правової культури, правового виховання і правосвідомості, постпенітенціарної допомоги засудженим органами пробації;

– пропозиції щодо підвищення кваліфікації та професіоналізму працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, інших уповноважених органів і посадових осіб, зокрема, з питань протидії корупції, захисту прав і свобод засуджених, імплементації міжнародно-правових зобов'язань у даній сфері, практики ЄСПЛ, цифровізації пенітенціарної системи тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження, сформульовані пропозиції і рекомендації використані або можуть бути використані у:

– науково-дослідній роботі – для подальших наукових розробок щодо дослідження процесу імплементації міжнародних зобов'язань з прав та свобод засуджених, у напрямі визначення та забезпечення правового статусу засуджених, ефективних процедур забезпечення їх прав і свобод, розвитку європейської системи захисту прав і свобод засуджених, міжнародної і європейської кримінології, пенології, європейської пенітенціарної політики сучасної пенітенціарної політики України, пенітенціарних систем і т.д. (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права від 7.11.2023р.);

– освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Міжнародне право», «Міжнародне правосуддя», «Порівняльне конституційне право», «Порівняльне кримінальне право», «Методологія міжнародно-правових досліджень», «Міжнародно-правові механізми захисту прав людини», «Міжнародна кримінологія», «Правова система Ради Європи», «Право Європейського Союзу» та ін., а також під час розробки навчальних і навчально-методичних посібників, підручників тощо (довідка впровадження у Національному авіаційному університеті від 23.11.2023 р.);

– правотворчості – для вдосконалення законодавства шляхом внесення змін і доповнень у національне законодавство, а саме до Кримінально-виконавчого кодексу України, Законів України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про міжнародні договори України», «Про звернення громадян», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про прокуратуру», Положення про Міністерство юстиції України, Регламенту Державної пенітенціарної служби України та інших;

– правозастосуванні – з метою вдосконалення процедури імплементації міжнародних зобов'язань з прав та свобод засуджених, уніфікації практики застосування відповідних міжнародних стандартів і національного законодавства у даній сфері, практики сучасних міжнародних організацій, підвищення ефективності роботи Державної кримінально-виконавчої служби України і т.д.;

– правозахисній і правопросвітницькій роботі – для підвищення правосвідомості правової культури населення, особливо засуджених, а також для представників громадських організацій, духовенства, засобів масової інформації, тренерів і розробників тематичних лекцій, семінарів, інтерактивних занять з даної тематики.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота виконана здобувачем особисто. Усі висновки, положення та рекомендації, викладені в ній, сформульовано на основі особистих досліджень автора. У дисертації використано праці інших науковців, на які зроблено посилання.

У науковій статті, опублікованій у співавторстві з Камінською Н.В. авторський внесок здобувача становить 60% (0,21 др. арк.) і стосується аналізу тенденцій розвитку міжнародно-правового регулювання відносин між державами, державами і міжнародними організаціями; розширення обсягу прав і свобод засуджених, забезпечення їх державами, створення й утримання установ виконання покарань згідно з існуючими міжнародними стандартами.

Апробація результатів дослідження. Дослідження виконано й обговорено на кафедрі міжнародного права і порівняльного правознавства Національного авіаційного університету.

Основні положення дисертації обговорювали на міжнародних науково-практичних конференціях: «Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova si Ucraina in contextul proceselor de eurointegrare» (Chisinau, Молдова, 4-5 листопада 2016 року), «Juridica stiintifica in conditiile de integrare europeana Ucraina si Moldova: repere moderne de dezvoltare juridica» (Chisinau, Молдова, 24-25 березня 2017 року), «Україна між заходом і сходом: реалії та перспективи» (Київ, 15 березня 2017 року).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано в 10 наукових працях, зокрема: 5 статтях у наукових фахових виданнях України; 2 статтях у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 3 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Структура дисертації зумовлена специфікою теми дослідження, його метою і завданнями, що визначили послідовність та логіку викладення матеріалу. Робота складається з анотації, вступу, переліку умовних скорочень, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг становить 233 сторінки, з яких список використаних джерел – 45 сторінок (435 найменувань), додатки – 6 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, зв'язок з науковими програмами, планами і темами, охарактеризовано загальний стан дослідження в науковій літературі, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну одержаних результатів, їх теоретичне і практичне значення, надано відомості про апробацію та публікації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі **«Доктринальна, теоретико-методологічна, міжнародно-правова основа дослідження міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених»** проаналізовано історіографію і методологію дослідження, існуючий науковий доробок, що стосується теоретичної основи і міжнародно-правового забезпечення прав та свобод засуджених, імплементації міжнародно-правових зобов'язань універсального і регіонального рівня.

Зазначено, що загалом питання прав і свобод людини у зарубіжній та українській науковій літературі постійно перебувають у центрі уваги учених, національних і міжнародних експертів, науково-дослідних програм, проектів

тощо. Безпосередньо наукові розвідки стосовно правового статусу засуджених, їх прав та свобод, міжнародних пенітенціарних стандартів, співробітництва держав у даній сфері є менш численними, зазвичай підготовлені представниками науки кримінально-виконавчого права, кримінології, кримінального права, рідше теорії держави і права, адміністративного права, міжнародного права, європейського права тощо. Слід виокремити, насамперед, дисертаційні праці О. Іванькова «Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі» (Харків, 2016), А. Замули «Міжнародно-правова заборона катування як фактор впливу на ефективність боротьби з тероризмом» (Одеса, 2017), Ю. Толстенко «Міжнародне співробітництво в пенітенціарній сфері» (Харків, 2013), Ю. Кернякевич-Танасійчук «Кримінально-виконавча політика України» (Київ, 2019), О. Гритенко «Теоретико-правові концептуальні засади прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі» (Одеса, 2021); серії публікацій А. Осауленка про заходи з реформування кримінально-виконавчої системи у зв'язку з підготовкою вступу України до Ради Європи, законодавчі основи становлення і розвитку цієї системи, світову та європейську традиції функціонування інституту звільнення засуджених; Д. Ягунова про пенальні практики зарубіжних країн, пенітенціарну політику як складову соціального контролю, європейські правила пробації, пенологію тощо.

Констатовано, що відсутність ґрунтовних напрацювань у науці конституційного права щодо концептуалізації засад імплементації міжнародно-правових зобов'язань України, у т.ч. з прав та свобод засуджених, поряд з іншими факторами, негативно позначається на результатах процесу імплементації, функціонуванні відповідних уповноважених владних органів, забезпеченні дієвих гарантій реалізації власне прав і свобод засуджених і т.д. Водночас обґрунтовано, що Україна, як і будь-яка інша держава – суб'єкт міжнародного права – на наше переконання, покликана розробити і впроваджувати науково обґрунтовану і послідовну національну модель імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні. Основними її складовими компонентами запропоновано визначити: нормативно-правову, організаційно-управлінську, предметно-функціональну та ін. Звернуто увагу на оптимальні форми і способи такого процесу імплементації міжнародно-правових зобов'язань України з прав і свобод засуджених, що відображені переважно в існуючій системі міжнародно-правових стандартів, регламентованих нормами і принципами міжнародного права.

Проаналізовано тенденції і закономірності міжнародно-правового регулювання прав та свобод засуджених на універсальному рівні. Відзначено, насамперед, роль ООН загалом і одного з керівних органів – Генеральної Асамблеї ООН – у розробці, прийнятті та забезпеченні імплементації загальних і спеціальних міжнародно-правових актів у досліджуваному напрямі. Йдеться про Загальну декларацію прав людини 1948 р.; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.; Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.; Основні принципи поводження з в'язнями 1990 р.; Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність,

видів поводження і покарання 1984 р.; Мінімальні стандартні правила ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) 1990 р.; Правила ООН стосовно поводження з ув'язненими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи (Бангкокські правила) 2010 р.; Мінімальні стандартні правила ООН поводження із в'язнями (Правила Мандели) 2015 р. та ін. Значна їх частина є юридично обов'язковими для всіх держав, що їх ратифікували або приєдналися, у т.ч. для України, тобто передбачають певні міжнародно-правові зобов'язання. Решта з них доповнюють загальні норми і принципи міжнародного права, конкретизуючи правила (стандартні правила) і принципи поводження з в'язнями, їх окремими категоріями, видами покарання, порядком і умовами відбування і виконання кримінальних покарань тощо.

Тобто в узагальненому вигляді систематизовано різноманітні міжнародні стандарти універсального світового масштабу, що базуються на загально визначених нормах і принципах міжнародного права, безпосередньо міжнародного права з прав людини, міжнародного кримінального права, спрямовані на створення належних умов, засобів і процедур реалізації, дотримання і захисту, відновлення або сприяння відновленню порушених прав і свобод засуджених. Виокремлено різні критерії, що дають можливість типологізувати права і свободи засуджених, існуючі міжнародні стандарти з питань прав і свобод засуджених і відповідні зобов'язання. Також розкрито поняття і природу міжнародно-правового статусу засуджених, його види та основні ознаки, структурну характеристику, співвідношення з міжнародно-правовим статусом людини і громадянина.

Автором приділено увагу конвенційним та іншим міжнародно-правовим зобов'язанням України з прав та свобод засуджених перед Радою Європи. Зокрема, йдеться про зобов'язання за Статутом Ради Європи, Конвенцією про захист прав людини і основних свобод 1950 р.; Європейською конвенцією про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р.; Європейською соціальною хартією (переглянутою) 1996 р.; Європейською конвенцією про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками 1964 р.; Європейською конвенцією про передачу засуджених осіб 1983 р.; Європейською конвенцією про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р.; Конвенцією про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульською Конвенцією) та ін. У свою чергу, значна деталізація міжнародно-правових регіональних норм у даній сфері відбулась в актах рекомендаційного характеру: Європейських пенітенціарних правилах 2006 р., Правилах Ради Європи про пробацію 2010 р., Європейському кодексі етики працівників пенітенціарних закладів 2012 р.; Європейських правилах щодо громадських санкцій та заходів 2017 р., Керівних принципах щодо набору, добору, освіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників пенітенціарних установ та пробації 2019 р.

Можна погодитись з висновками дослідників, насамперед, юристів-міжнародників, що з усіх регіональних рівнів забезпечення прав і свобод людини найбільш розвинений європейський, система забезпечення прав і свобод

засуджених при цьому не є винятком. Підкреслено, що як і універсальний рівень, європейський регіональний рівень забезпечення прав і свобод засуджених відзначається наявністю зобов'язуючих і дозвільних, загальнообов'язкових і рекомендаційних, загальних і спеціальних стандартів. У рамках Ради Європи для держав-членів виникають зобов'язання за конвенційними та іншими нормами (наприклад, за Європейською соціальною хартією), які прямо чи опосередковано регламентують права та свободи засуджених, процедури їх забезпечення. З-поміж останніх виокремлено контрольні, превентивні, конвенційні, судові і позасудові процедури забезпечення прав та свобод засуджених.

Другий розділ **«Вплив інституційних органів Ради Європи на забезпечення прав та свобод засуджених»** присвячено розкриттю функціонально-компетенційних характеристик Ради Європи, її органів, насамперед, таких керівних органів як Парламентська Асамблея (ПАРС) і Комітет Міністрів Ради Європи (КМРС), а також Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), деяких спеціалізованих інституцій з питань, що стосуються забезпечення захисту прав і свобод засуджених, імплементації міжнародно-правових зобов'язань у рамках даної міжнародної міжурядової регіональної організації.

Відзначено, що ПАРС – один зі статутних органів Ради Європи, розглядає актуальні питання в рамках загального мандату організації, що охоплює такі сфери: захист прав людини, розвиток демократії, верховенство права. Власне стан забезпечення прав і свобод засуджених є своєрідним індикатором загального демократичного розвитку національної пенітенціарної політики держав-членів даної організації, так і європейської пенітенціарної політики. Значний внесок ПАРС у визначенні напрямів діяльності КМРС, міжурядового співробітництва в рамках Ради Європи. Члени ПАРС доводять її рішення до відома своїх національних парламентів, що також впливає на діяльність урядів щодо дотримання прав людини, включаючи сферу захисту прав і свобод засуджених. Підкреслено координуючу роль ПАРС у підтримці демократичних стандартів у Європі та сусідніх регіонах, сприяння вдосконаленню національного законодавства держав-членів. Акцентовано на міжнародній правотворчій діяльності, контрольній, моніторинговій і постмоніторинговій формах діяльності ПАРС, її профільних комітетів, поданні державами-членами періодичних звітів про виконання міжнародних зобов'язань.

Інший керівний орган Ради Європи – Комітет міністрів – уповноважений вживати заходів для досягнення мети цієї організації, включаючи питання щодо розробки й ухвалення конвенцій, інших угод, прийняття урядами спільної політики щодо захисту прав і свобод засуджених. Він приймає висновки, що у певних випадках можуть мати форму рекомендацій урядам держав-членів, а також містити вимогу про їх інформування про заходи, вжиті щодо цих рекомендацій. Численні порушення ст. 3 «Заборона катування», ст.13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції констатовані ЄСПЛ у близько 190 справах щодо України, з яких 133 справи перебувають під посиленним наглядом і контролем КМРС як такі, що не є виконаними. Тобто такі порушення Конвенції є однією з основних підстав порушення справ проти України. Задля розв'язання таких проблем КМРС щороку вносить відповідні рішення ЄСПЛ у порядок денний

чергових засідань задля оцінки поточного стану їх виконання відповідно до ст. 46 Конвенції. Допоміжні функції при цьому виконують робочі органи, а саме Бюро КМРС, неформальні робочі структури без повноважень щодо прийняття рішень (зокрема, групи доповідачів); консультативні й технічні комітети, комісії.

Підкреслено визначальну роль і значення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у забезпеченні прав та свобод засуджених, імплементації міжнародно-правовим зобов'язань за Конвенцією 1950 р., її Протоколами. Так, за ст. 1 держави-члени беруть на себе обов'язок щодо гарантування кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, прав і свобод, передбачених Конвенцією, що поширюється і на засуджених осіб. Вона визначає ЄСПЛ як субсидіарний механізм захисту прав і свобод людини, при цьому основна відповідальність за їх гарантування покладається на національні правові системи. За результатами дослідження виокремлено такі напрями забезпечення прав засуджених: забезпечення права на справедливий суд, запобігання катуванням або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження; забезпечення права на життя, права на ефективний засіб юридичного захисту; заборона рабства і примусової праці; заборона дискримінації; свобода думки, совісті і релігії; свобода вираження поглядів тощо. Важливим є гарантування засудженим всіх прав, закріплених у Конвенції 1950 р. і Протоколів до неї, забезпечення яких є можливим з урахуванням перебування осіб в установах виконання покарань. На основі вивчення рішень ЄСПЛ у справах «Полторацький проти України», «Сукачов проти України», «Петухов проти України (№2)», «Бігун проти України», «Беляєв та інші проти України», «Коваль проти України», «Віслогузов проти України» та ін. відзначено їх вплив на фактичний стан захисту прав і свобод засуджених, існуючі проблеми, а також окреслені шляхи їх вирішення.

Констатовано, що належне використання практики ЄСПЛ як механізму забезпечення прав засуджених сприятиме розвитку та ефективності європейської системи захисту прав і свобод засуджених, удосконаленню національних засобів захисту, відновленню/сприянню відновленню порушених прав і свобод засуджених осіб. Аналогічні висновки стосується і необхідності вивчення результатів діяльності Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню в національну правову систему; Європейського комітету з проблем злочинності, Європейського комітету з соціальних прав і т.д.

У розділі третьому **«Ефективність імплементації Україною міжнародно-правових зобов'язань щодо прав та свобод засуджених»** узагальнено тенденції і закономірності реформування пенітенціарних систем, з огляду на існуючий досвід України та деяких інших держав, реалізацію їх міжнародно-правових зобов'язань прав та свобод засуджених, впровадження міжнародних стандартів у національне законодавство і правозастосовну практику. Так, з проголошенням незалежності України отримана у спадок пострадянська кримінально-виконавча система, що базувалась на недосконалому і жорсткому законодавстві, з домінуючими підзаконними актами регулювання, авторитарними методами управління призвела до негуманних умов відбування покарань засудженими, нехтування їх правами, свободами і законними інтересами. Це зумовило потребу кардинальної

модернізації конституційного, кримінально-виконавчого, кримінального, адміністративного та іншого законодавства.

Автор наголошує, що ще 1991 р. було визначено основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи України, спрямовані на соціальну переорієнтацію виконання покарань, внесені значні зміни до Виправно-трудоного кодексу та інших нормативно-правових актів з метою зняття окремих обмежень режимного характеру у виправних колоніях, розширення прав засуджених, скасовано вислання і заслання. Цим змінам, безумовно, сприяло співробітництво з Радою Європи і вступ України до неї 1995 р., що зумовили ряд завдань перед нашою державою щодо формування якісно нової кримінально-виконавчої політики, організації та функціонування уповноважених органів та установ виконання покарань європейського зразка, а також розширення обсягу міжнародно-правових зобов'язань.

На думку дисертанта, з прийняттям Конституції України, Кримінально-виконавчого кодексу України 2003 р., Закону «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» 2005 р. суттєво модернізовано законодавчу основу національної кримінально-виконавчої системи, що трансформується у пенітенціарну систему, у т.ч. за результатами імплементації міжнародно-правових стандартів прав і свобод засуджених. На сучасному етапі відзначається новелізація законодавства, реалізація Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р. і т.д., при цьому залишаються значні проблеми на шляху імплементації Україною міжнародно-правових зобов'язань щодо прав та свобод засуджених, реального стану їх забезпечення: - відсутність належних умов відбування покарань, перенаселеність в'язниць, забезпечення евакуації засуджених до більш безпечних місць тримання; - ненадання якісної медичної допомоги, перешкоди або обмеження реалізації прав засуджених на повагу людської гідності, інформацію, звернення, виборчих прав, на освіту, працю, зайнятість, соціальне забезпечення, оплату праці, правничу допомогу, свободу сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії; свободу творчості тощо; - недовірливість гарантій забезпечення прав і свобод засуджених, участі громадськості у формуванні і здійсненні пенітенціарної політики, ресоціалізації засуджених, розвитку органів пробації; - порушення принципів недискримінації і забезпечення гендерної рівності, корупція в органах і установах пенітенціарної системи, професійна деформація й емоційне вигорання їх персоналу, недостатнє грошове і матеріально-технічне забезпечення тощо.

Тому підкреслено, що задля їх вирішення та враховуючи процеси європейської і євроатлантичної інтеграції, прогалини і колізії законодавства у даній сфері, що не відповідає повною мірою міжнародним і європейським стандартам, а також дію правового режиму воєнного стану обґрунтовано доцільність розробки законодавчих ініціатив щодо запровадження інститутів пенітенціарного омбудсмена, пенітенціарної медіації, забезпечення пенітенціарної безпеки, особливо в умовах післявоєнного розвитку України.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливі теоретичні й практичні проблеми імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених, а також обґрунтовано на цій основі положення, висновки, пропозиції і рекомендації, спрямовані на удосконалення даного процесу в Україні, забезпечення прав та свобод засуджених.

1. З урахуванням предмета дослідження здійснено узагальнення існуючої доктринальної основи, на цій підставі відзначено, що заявлена проблематика досліджується переважно у наукових працях з теорії міжнародного права, європейського права в частині забезпечення прав людини, механізмів і процедур їх реалізації і захисту, визначення природи і сутності імплементації міжнародно-правових зобов'язань, міжнародних стандартів, а також на науковому доробку з кримінально-виконавчого права, конституційного, кримінального, адміністративного права і процесу. Відзначено недостатність монографічних та інших досліджень власне питань імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених в Україні, гарантій їх реалізації, відповідних порівняльно-правових досліджень.

2. Водночас при підготовці даного дослідження і за його результатами значно розширено методологічний інструментарій у даній сфері. Так, з огляду на міждисциплінарний і міжгалузевий характер проблематики імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених, розширення поняттєво-категорійного апарату дослідження ґрунтується на сукупності філософсько-світоглядних, загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціально-правових методів наукового пізнання. Особливо варто виокремити діалектичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-юридичний, логіко-юридичний, гносеологічний і герменевтичний методи, метод техніко-юридичного аналізу, системного і структурно-функціонального аналізу, стратегування, правового моделювання і прогнозування; філософсько-світоглядні підходи і методологічні принципи (плюралізму, системності, всебічності, об'єктивності, історизму, детермінізму, міждисциплінарності, комплексності й т.д.).

3. Становлення системи міжнародно-правового регулювання прав та свобод засуджених на універсальному і регіональному рівнях пов'язано з організацією і проведенням у сер. XIX – поч. XX ст. міжнародних тюремних конгресів (1846-1935 рр.), розвитком і функціонуванням перших пенітенціарних систем (зокрема, таких як «пенсільванська», «обернська», «келійна», «змішана» або «прогресивна» тощо), суттєвим впливом на сучасні пенітенціарні системи і міжнародно-правові стандарти прав та свобод засуджених досвіду США, Нідерландів, Англії, Франції, Швеції. Разом з тим, основоположними для систем міжнародно-правового регулювання прав та свобод засуджених, європейської системи захисту прав і свобод засуджених, системи міжнародно-правових зобов'язань у даній сфері є загальні норми та основні принципи міжнародного права, міжнародного права з прав людини, міжнародного кримінального права, спрямовані на створення належних умов, засобів і процедур реалізації, дотримання і захисту, відновлення або сприяння відновленню порушених прав і свобод засуджених, а також міжнародно-правова основа організації та функціонування

міжнародних організацій, міжнародних органів та інших інституцій у даній сфері. На цій основі у дисертації виокремлено поняття і природу міжнародно-правового статусу засуджених, його види та основні ознаки, структурну характеристику, співвідношення з міжнародно-правовим статусом людини і громадянина.

4. Проаналізовано тенденції міжнародно-правового регулювання з питань прав та свобод засуджених на універсальному і регіональному рівнях. Так, ключовою є роль ООН, зокрема, Генеральної Асамблеї ООН у розробці, прийнятті та забезпеченні імплементації загальних актів з прав людини, а також спеціальних актів: Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.; Основних принципів поводження з в'язнями 1990 р.; Мінімальних стандартних правил ООН стосовно заходів, не пов'язаних із тюремним ув'язненням (Токійські правила) 1990 р.; Правил ООН стосовно поводження з ув'язненими жінками і засобів покарання для жінок-правопорушниць без позбавлення їх свободи (Бангкокські правила) 2010 р.; Мінімальних стандартних правил ООН поводження із в'язнями (Правила Мандели) 2015 р. та ін. Власне на ООН, її органи, спеціальні інституції покладено завдання стосовно забезпечення їх реалізації, у деяких випадках, координації або контролю за виконанням міжнародно-правових зобов'язань. Тут слід відзначити Комітет ООН з прав людини, Комітет ООН проти катувань, відповідні його підкомітети тощо.

5. Базуючись на різних критеріях класифіковано існуючі міжнародні стандарти з питань прав і свобод засуджених наступним чином: загальнообов'язкові та рекомендаційні; універсальні та регіональні; регулюючі та охоронні; загальні (стосуються захисту прав і свобод усіх категорій засуджених і поводження з ними) та спеціальні (стосуються жінок; неповнолітніх; осіб, взятих від варту; жертв злочину; засуджених до різних видів покарань; хворих та інших уразливих категорій засуджених; персоналу пенітенціарних установ); залежно від конкретних видів прав і свобод, зокрема, що стосуються прав на інформацію, звернення, гуманне ставлення та повагу людської гідності засуджених, охорону здоров'я, освіту, соціальне забезпечення, оплату праці; правничу допомогу, свободу сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії; свободу творчості тощо). При цьому привернуто увагу до позитивних і негативних міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених.

6. Розроблено авторську концепцію європейської системи захисту прав і свобод засуджених, що становить комплексне явище, засноване на міжнародній системі захисту прав і свобод засуджених, реалізується на європейському рівні за допомогою відповідного договірно-правового та інституційного механізмів. Так, ключовими актами, що становлять правову основу досліджуваної системи, є: Статут Ради Європи, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 р.; Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками 1964 р.; Європейська конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р.; Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних

справах 1972 р.; Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) та ін. Поряд з конвенційними зобов'язаннями України перед Радою Європи, встановлені міжнародно-правові зобов'язання за Європейською соціальною хартією (переглянутою) 1996 р., а також діють Європейські пенітенціарні правила 2006 р., Правила Ради Європи про пробацію 2010 р., Європейський кодекс етики працівників пенітенціарних закладів 2012 р.; Керівні принципи щодо набору, добору, освіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників пенітенціарних установ та пробації 2019 р.

Не дивлячись на чисельні норми і принципи «м'якого права», рекомендаційний характер, вбачається необхідним при удосконаленні чинного законодавства України максимальне їх врахування, адже у їх положеннях концентровано успішні зарубіжні практики реформування пенітенціарних систем, пенітенціарної політики, існуючі загальні й спеціальні норми і принципи забезпечення прав і свобод людини.

7. Узагальнено систему інституційних органів Ради Європи у забезпеченні прав та свобод засуджених, що включає Парламентську Асамблею, Комітет Міністрів, Європейський суд з прав людини, а також Європейський комітет з питань запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує людську гідність, поводженню чи покаранню, Європейський комітет з проблем злочинності, Європейський комітет з соціальних прав. Виокремлено контрольні, превентивні, конвенційні, судові і позасудові процедури забезпечення прав та свобод засуджених.

Підкреслено визначальну роль і значення ЄСПЛ у забезпеченні прав та свобод засуджених, імплементації міжнародно-правових зобов'язань за Конвенцією 1950 р., її Протоколами. Рішення ЄСПЛ у справах «Полторацький проти України», «Сукачов проти України», «Петухов проти України (№2)», «Бігун проти України», «Беляєв та інші проти України», «Коваль проти України», «Віслогузов проти України» демонструють їх вплив на фактичний стан захисту прав і свобод засуджених, існуючі проблеми, а також окреслюють шляхи їх вирішення. Належне використання практики ЄСПЛ як механізму забезпечення прав засуджених, виконання рішень ЄСПЛ сприятимуть розвитку та ефективності європейської системи захисту прав і свобод засуджених, удосконаленню національних засобів захисту, відновлення або сприяння відновленню порушених прав і свобод засуджених.

8. Кримінально-виконавча система України у 1991 р. характеризувалась як пострадянська, базувалась на недосконалому і жорсткому законодавстві, з домінуючими підзаконними актами регулювання, авторитарними методами управління, що зумовило негуманні умови відбування покарань засудженими, нехтування їх правами, свободами і законними інтересами. Тоді ж було визначено основні напрями реформи даної системи, спрямовані на соціальну переорієнтацію виконання покарань, внесення змін і доповнень у законодавство. Активізації даної реформи надав вступ України до Ради Європи 1995 р. і розширення обсягу міжнародно-правових зобов'язань. Тривалий вибір оптимальної пенітенціарної моделі пов'язаний з прийняттям Кримінально-виконавчого кодексу України 2003

р., Закону «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» 2005 р., значною модернізацією інших нормативно-правових актів на шляху імплементації міжнародно-правових стандартів прав і свобод засуджених. Актуальною на сучасному етапі залишається новелізація законодавства, реалізація Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р. і т.д.

9. Обґрунтовано пропозиції і рекомендації щодо удосконалення імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні, їх належного забезпечення, реформування пенітенціарної системи, протидії корупції, забезпечення гендерної рівності і недискримінації, соціалізації засуджених під час відбування покарання, ресоціалізації і реінтеграції після звільнення, підвищення їх правової культури, правового виховання і правосвідомості, постпенітенціарної допомоги засудженим органами пробації. Доцільним є врахування кращих зарубіжних практик і запровадження інститутів пенітенціарного омбудсмена, пенітенціарної медіації, розширення форм здійснення громадського контролю за діяльністю органів та установ виконання покарань, під час усіх складових процесу виправлення та ресоціалізації засуджених, міжнародного і громадського моніторингу, а також підбору, підготовки, навчання і підвищення кваліфікації персоналу органів і установ пенітенціарної системи.

10. Сформовано понятійно-категорійний апарат дослідження, обґрунтовано авторські позиції щодо трактування низки нових категорій або удосконалення загальноприйнятих. Ключовими напрямками подальших наукових досліджень визначено, зокрема, національна модель імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод людини в Україні; механізми, форми і способи імплементації міжнародно-правових зобов'язань України; європейська пенітенціарна політика, цифровізація пенітенціарної системи, міжнародна і європейська кримінологія, пенітологія, пенітенціарна безпека в умовах правового режиму воєнного стану, європейської та євроатлантичної інтеграції України та ін.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані наукові результати дисертації Публікації у наукових фахових виданнях України:

1. Камінська Н.В., Ковальов А.В. Антропологічний вимір досліджень прав та свобод засуджених. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1. С. 8-13. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1242/1245> <https://doi.org/10.33270/0220190> (0,38 др. арк.; особисто автору (0,21 др. арк.: внесок автора відображено на стор. щодо дослідження розширення обсягу прав і свобод засуджених, забезпечення їх державами, створення й утримання установ виконання покарань згідно з існуючими міжнародними стандартами).

2. Ковальов А.В. Проблемні питання здійснення міжнародного нагляду та контролю за дотриманням прав та свобод засуджених осіб в Україні та країнах ЄС. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 2. Т.2. С. 150-154. (0,21 др. арк.).

3. Ковальов А.В. Вплив міжнародних конвенцій та практики Європейського суду з прав людини на забезпечення прав та свобод засуджених осіб в Україні та країнах ЄС. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 17. С. 81-89. (0,35 др. арк.).

4. Ковальов А.В. Законодавчі аспекти регулювання прав та свобод засуджених в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. №5. Т. 2. С. 106-109. (0,2 др. арк.).

5. Ковальов А.В. Проблемні питання забезпечення прав та свобод засуджених в Україні. *Право. UA*. 2016, №3. С. 127-134. (0,31 др. арк.).

Публікації у міжнародних періодичних наукових виданнях інших держав:

6. Kovalyov A. Classification of international legal obligations on the rights and freedoms of convicts Класифікація міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених *Visegrad journal on human rights*. 2023. № 5. С. 127-133. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2023/08/Vishegrad_03_2023.pdf (Словаччина) (0,3 др. арк.).

7. Ковальов А.В. Генеза становлення та розвитку прав та свобод засуджених в Україні. *Верховенство права*. 2017. №1. С. 116-123. https://sd-vp.info/wp-content/uploads/2021/09/vp_2017_1-6.pdf (Молдова) (0,33 др. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру,

які додатково відображають результати дослідження:

8. Ковальов А.В. Порівняльно-правовий аналіз кримінально-виконавчої системи України та Польщі. *Juridica stiintifica in conditiile de integrare europeana Ucraina si Moldova: repere moderne de dezvoltare juridical*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (24-25 березня 2017). Chisinau, 2017. С. 316-318. (Молдова) (0,11 др. арк.).

9. Ковальов А.В. Проблемні питання виправлення та ресоціалізації засуджених осіб до позбавлення волі за законодавством деяких зарубіжних країн. *Україна між заходом і сходом: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2017). Київ, 2017. Вип. 25. Том 1. С. 120-125. (0,21 др. арк.).

10. Ковальов А.В. Досвід зарубіжних країн щодо забезпечення права на освіту засуджених осіб. *Conceptul de dezvoltare a statului de drept in Moldova si Ucraina in contextul proceselor de eurointegrare*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (4-5 листопада 2016). Chisinau, 2016. С. 230-233. (Молдова) (0,13 др. арк.).

АНОТАЦІЯ

Ковальов А.В. Імплементация міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний авіаційний університет, Київ, 2024.

Дисертацію присвячено вирішенню нової науково-прикладної проблематики імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав та свобод засуджених. Здійснено комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів міжнародно-

правового регулювання прав та свобод засуджених на універсальному і регіональному рівнях, типологізацію стандартів з питань прав і свобод засуджених, а також виокремлено роль інституційних органів Ради Європи у забезпеченні прав та свобод засуджених (Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Європейського суду з прав людини та ін.). Обґрунтовано авторську концепцію європейської системи захисту прав і свобод засуджених, національну модель імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні. Сформульовано наукові положення, пропозиції і рекомендації щодо удосконалення імплементації міжнародно-правових зобов'язань з прав і свобод засуджених в Україні, належного забезпечення прав та свобод засуджених в умовах правового режиму воєнного стану, реформування пенітенціарної системи, європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Ключові слова: права людини, права засуджених, свободи, міжнародно-правове регулювання, міжнародні стандарти, Рада Європи, міжнародно-правові зобов'язання України, європейська система захисту прав і свобод засуджених, пенітенціарна система, імплементація.

SUMMARY

Kovalyov A.V. Implementation of international legal obligations on the rights and freedoms of convicts in Ukraine. – Qualification scientific thesis on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Juridical Sciences in the speciality 12.00.11 – International Law. – National Aviation University, Kyiv, 2024.

The dissertation is devoted to the solution of new scientific and applied problems of the implementation of international legal obligations on the rights and freedoms of convicts. A comprehensive analysis of theoretical and practical aspects of international legal regulation on the rights and freedoms of convicts at the universal and regional levels was carried out. The existing doctrinal basis of research is based mainly on scientific works on the theory of international law, European law in terms of ensuring human rights, mechanisms and procedures for their implementation and protection, determining the nature and essence of the implementation of international legal obligations, international standards, as well as on scientific developments on criminal executive law, criminal, constitutional, administrative law and process. The insufficiency of monographic and other studies on the actual implementation of international legal obligations on the rights and freedoms of convicts in Ukraine, guarantees of their implementation, and corresponding comparative legal studies was noted.

On the basis of various criteria, the existing international standards on the rights and freedoms of convicts are classified: obligatory and recommendatory; universal and regional; regulatory and protective; general and special; depending on specific types of rights and freedoms etc. The author's concept of the European system for the protection of the rights and freedoms of convicts has been developed, which is a complex phenomenon based on the international system of protection of the rights and freedoms of convicts, implemented at the European level on a treaty and legal basis and with the institutional mechanisms. Thus, the key acts that form the treaty and legal basis of the studied system: the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental

Freedoms (1950), the European Prison Rules (2006, 2020), the Council of Europe Rules on Probation (2010), the European Code of Ethics for Prison Staff (2012); Guidelines for the recruitment, selection, education, professional training and professional development of employees of penitentiary institutions and probation, (2019). The role and importance of the institutions of the Council of Europe in ensuring the rights and freedoms of convicts (the Parliamentary Assembly, the Committee of Ministers, the European Court of Human Rights etc.), the activities of the European Committee for the Prevention of Torture and inhuman or degrading treatment or punishment, the European Committee on Crime Problems, the European Committee of Social Rights. Control, preventive, conventional, judicial and extrajudicial procedures for ensuring the rights and freedoms of convicts are highlighted.

The conceptual and categorical apparatus of the research was formed, the author's positions regarding the interpretation of a number of categories were substantiated, namely: the international legal status of convicts, the mechanism for ensuring the rights and freedoms of convicts, the mechanism for implementing international legal obligations on the rights and freedoms of convicts in Ukraine; forms and methods of implementation of international legal obligations; principles of protection of the rights and freedoms of convicts, penitentiary system, penitentiary policy, European penitentiary policy, penitentiary security etc. The national model of implementation of international legal obligations on the rights and freedoms of convicts in Ukraine, its normative-legal, organizational-management, subject-functional and other components, is substantiated.

Proposals and recommendations for improving the implementation of international legal obligations on the rights and freedoms of convicts in Ukraine in modern conditions, reforming the penitentiary system, ensuring the rights and freedoms of convicts, combating corruption, socializing convicts while serving their sentence, resocialization and reintegration after release are outlined, improvement of their legal culture, legal education and legal awareness, post-penitentiary assistance to convicts by probation authorities. It is appropriate to take into account the best foreign practices, in particular, the introduction of institutions of the Penitentiary ombudsman, penitentiary mediation, the expansion of forms of public control over the activities of institutions for the execution of punishments, during all components of the process of correction and resocialization of convicts, international and public monitoring, as well as selection, training and professional development of the personnel of the institutions of the penitentiary system, their digitalization, ensuring penitentiary security in the conditions of the legal regime of martial law, European and Euro-Atlantic integration of Ukraine.

Key words: human rights, rights of convicts, freedoms, international legal regulation, international standards, Council of Europe, international legal obligations of Ukraine, European system of protection of rights and freedoms of convicts, penitentiary system, implementation.